

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА БАЧКЕ НА ОСНОВУ ЕТНИЧКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА

REGIONS OF BAČKA, BASED ON ETHNIC STRUCTURE OF POPULATION

Др Милка Бубало-Живковић*, Бојан Ђерчан*

РЕЗИМЕ: У раду се настоји да се прикажу тенденције у промени етничке структуре Бачке у међупописном периоду од 1971 - 2002. године. Етнички фактор је динамична појава у простору, подложна променама више од других структура становништва, што је поготово изражено на овом поднебљу, које је више пута било поприште ратних дешавања. Рад обрађује класификацију етничких група, њихову промену и просторни размештај у последњих тридесет година XX века. Савремено избеглиштво из Босне и Херцеговине и Хрватске, а последњих година XX века и са Косова и Метохије, у великој мери доприноси потреби за новијом регионализацијом овог простора у погледу етничке припадности.

Кључне речи: регионализација, Бачка, етничка структура

ABSTRACT: The main problem of this paper is to show the transformations of ethnical structure of Bačka's population, from 1971. to 2002. The ethnical factor is very dynamic phenomenon in space, that can be changed easier than the others population's structures. That is very representative on this area, which was the place of many war problems. This paper is about classification of ethnical groups, about their transformations and positioning in the last three decades of the XX century. Contemporary emigration from Bosnia and Herzegovina and Croatia, and newly from Kosovo, are the factors that demand the new regionalization of this area in accordance with nationality.

Key words: regions, Bačka, ethnical structure.

УВОД

На формирање савремених демографских, а пре свега етничких карактеристика Бачке утицало је више друштвено-географских фактора међу којима је од примарног значаја био друштвено-историјски фактор, односно колинизације и други видо-

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Депарتمان за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад

ви планског, стимулисаног насељавања и расељавања становништва, те ратови и лична и имовинска несигурност, промене граница и начина привређивања и савремени урбани процеси. Долазећи у Бачку становници из емиграционих, углавном суседних земаља, насељавали су она подручја у којима су насељени њихови претходници, прваци колонизације. У тим подручјима се говорио њихов језик и неговала култура и традиција и на тај начин су се безболније уклапали у нову средину. Таквим насељавањем створена је етничка карта Бачке која и данас, упркос интензивном мешању становништва, показује просторну диференцијацију доминантних етничких група на овом простору.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА ИСТРАЖИВАНОГ ПОДРУЧЈА

Бачка је једна од три целине у оквиру АП Војводине и налази се у њеном северозападном делу. Од друге две целине Војводине је одвојена рекама, Дунавом (од Срема) и Тисом (од Баната). На северу се Бачка граничи са Мађарском. Граница почиње од леве обале Дунава код Батине, пролази кроз северне делове атара Бачког Брега, Рас-

Карта 1. Географски положај Бачке у Војводини
Map 1. Geographical location of Bačka in Vojvodina
(Извор: www.vip.org.yu)

тине, Риђице и Мађарских салаша. Даље уз неколико већих прелома граница продужава на североисток, преко северног дела Суботичке пешчаре до реке Тисе. Западна граница са Хрватском почиње од Батине, односно на тремеђи Војводине, Хрватске и Мађарске и до Бачке Паланке иде Дунавом. Јужну границу Бачке према Срему чини Дунав, а источну границу према Банату, правцем север – југ чини река Тиса (Букуров, 1978).

На простору Бачке, који захвата површину од 8.956 km², по подацима пописа 2002. године је живело 1.079.889 становника или 120 st/km² (Група аутора, 2004).

КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА БАЧКЕ

Постоје бројни историјски и археолошки докази да су се овде досељавали и живели Илири, Келти, Римљани, Авари, Хуни, Словени, Грци, Мађари, Немци и бројни други народи.

У XVIII и XIX веку у Војводину су се досељавали Немци, Мађари, Словаци, Пољаци, Румуни и други. Срби су масовно досељавани у Војводину за време Турака и постојања Војне границе. Познато је досељавање Срба у Војводину под Арсенијем Чарнојевићем 1690. године. Због свега тога Војводина је одувек била етнички хетерогена. Она је то и данас. Срби чине већинско становништво, а затим следе Мађари, Хрвати, Словаци, Румуни и други (Група аутора, 2006).

Опадање наталитета је озбиљан проблем Војводине као целине, па тако и Бачке и Срема. Природни прираштај је ушао у критичну фазу. Становништво се више обнавља досељавањем. Запажена је појава старачких домаћинстава. Густина насељености опада.

ЕТНИЧКА СЛИКА БАЧКЕ У ПЕРИОДУ ОД 1971. ДО 2002. ГОДИНЕ

Услед веома повољног географског положаја, добрих природних услова и значајних природних богатстава, територија Бачке је била од давнина атрактиван простор за насељавање људи.

Бачка је током своје историје углавном била подручје имиграција које су вариране у зависности од демографског и привредног просперитета, од чега су зависиле и промене броја становника.

Током праисторије и историје у Бачку су се насељавали бројни народи. То су махом били равничарски, номадски народи чија је власт била пролазног карактера и који за собом нису остављали писане трагове, па њихов боравак на овим просторима данас можемо утврдити само на основу малобројних археолошких трагова (Кицошев, 1992).

У Бачкој су дуже или краће време живели разни народи: Агатирци, Гети, Келти, Илири, Грци, Римљани, Готи, Гепиди, Хуни, Авари, Словени, Мађари, Турци, Немци и разни други народи. Покоравањем малобројног словенског и аварског становништва у X веку, Мађари организују прву државу на овим просторима. У том периоду долази до значајнијег насељавања Мађара са севера и Срба са југа. Срби су се досељавали нарочито у време турских освајања и зулума. После заузимања Бачке 1542. године мађарско становништво бежи у северне делове тадашње Угарске а Турци насеља-

вају Бачку Јужним Словенима. Карловачким миром 1699. године Бачка је ослобођена од Турака и бројала је само 25.000 до 100.000 становника, углавном Срба и Буњеваца (Поповић, 1952).

У XVIII и XIX веку Аустрија и Угарска су насељавале колонисте - Немце, Мађаре, Аустријанце, Словаке, Русине, Румуне и друге па је до тада српска Војводина постала национално хетерогена (Јанкулов, 1961).

Етничка структура становништва једино је субјективно демографско обележје, односно она је резултат субјективног опредељења пописом анкетираних лица.

Анализом пописних података за 1971. и 2002. годину уочене су следеће тенденције у промени етничког састава Бачке.

На простору Бачке у међупописном периоду број становника се повећао за 79.389 становника. Ово повећање је механичког карактера што се може објаснити великим приливом избеглог становништва са ратом захваћених простора Хрватске и Босне и Херцеговине, а крајем XX века са и Косова и Метохије. На простор Бачке, по попису 1996. године, доселило се 127.214 избеглица које су надоместиле мањак броја становника изазван негативним природним прираштајем (Група аутора, 2006).

У истом периоду пад броја становника бележе скоро све етничке групе, осим Срба, Рома и Румуна. Пораст броја становника бележе и скупине „неизјашњених и неопредељених“, „регионално изјашњених“ и „непознатих“, што је последица нестабилних политичких прилика већ дужи низ година.

Најдоминантније етничке групе на простору Бачке су: Срби, Мађари, Хрвати, Словаци и Русини, док се као занимљива „етничка група“ по бројности истичу и Југословени.

Попис становништва 1971. године бележи значајан пораст броја Срба у односу на претходни попис становништва. Ово је последица стихијских миграција махом српског становништва из пасивних, неразвијених крајева, као и резултат природног прираштаја који је износио од 4‰ до 5‰. Пораст броја Срба је био изнад просека за укупно становништво и удео у овом попису достиже 43,8% (табела 1). Резултати пописа становништва из 2002. године региструју највећи пораст апсолутног броја Срба. Овим повећањем Срби су први пут остварили апсолутну етничку већину у становништву Бачке. Велико увећање бројности Срба можемо пронаћи у механичком приливу имиграната из ратом захваћених делова бивше СФРЈ: Хрватске, Босне и Херцеговине, а крајем деведесетих и са Косова и Метохије, али не и у природном прираштају који по последњем попису показује забрињавајуће негативне вредности. Број Срба у међупописном периоду се повећао за 163.831 лице, односно са 43,8% на 55,8%. Према попису из 2002. године Срби су у 82 (од укупно 166 насеља у Бачкој) имали апсолутну етничку већину, а у седам релативну већину.

У истом периоду број Мађара се смањило за 90.036 лица. Пописом 1971. године забележен је пад броја Мађара, а негативан тренд је присутан све до последњег пописа становништва 2002. године. Пад бројности мађарске националне мањине настао је услед погоршане биолошке структуре и пада наталитета, као и константно негативног миграционог салда због одласка на рад у иностранство.

Смањењу бројности Мађара допринело је и изјашњавање њих око 9.200 за Југословене (1981) током трајања бивше СФРЈ (Група аутора, 2006).

У последњем периоду дошло је до значајнијег исељавања Мађара у матичну државу због познатих политичких и економских околности у којима се Србија нашла по-

сле 1992. године. Према попису из 2002. године, Мађари су у 50 насеља имали апсолутну етничку већину, а у 5 релативну.

Интересантно је напоменути да су насеља Оборњача и Мали Песак етнички чисто мађарска насеља (удео Мађара 100,0%), а то су и једина етнички чиста насеља уопште у Војводини (Група аутора, 2006).

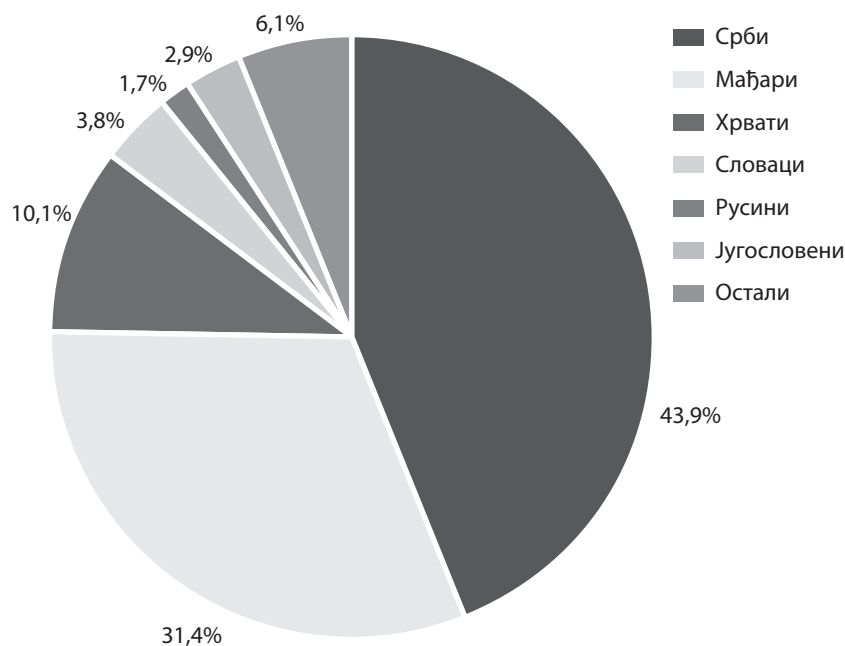
Хрвати су трећа по бројности етничка група у Бачкој. У међупописном периоду од 1971. до 2002. године број Хрвата се смањио за 58.164 лица, односно са 10,1% на 3,9% укупног становништва Бачке. Као и код већине осталих етничких група у Бачкој, тако и број Хрвата опада од 1971. године. Узрок томе је неповољна старосна структура и пад природног прираштаја, а на смањење броја Хрвата утиче и одлазак на рад у иностранство.

Табела 1. Етничка структура Бачке 1971. и 2002. године

Table 1. Ethnic structure of Backa in 1971. and 2002.

Етничка група	Број 1971. г.	(%) 1971. г.	Број 2002. г.	(%) 2002. г.
Срби	438.540	43,8	602.371	55,8
Југословени	29.006	2,9	33.201	3,1
Албанци	1.932	0,2	1.213	0,1
Бошњаци	/	/	287	0,0
Мађари	313.117	31,3	223.081	20,7
Муслимани	1.909	0,2	2.355	0,2
Бугари	586	0,0	332	0,0
Буњевци	/	/	19.650	1,8
Власи	15	0,0	15	0,0
Горанци	/	/	486	0,0
Македонци	2.913	0,3	2.677	0,2
Црногорци	31.424	3,1	31.960	3,0
Немци	3.992	0,4	2.064	0,2
Роми	2.125	0,2	11.062	1,0
Румуни	3.337	0,3	3.416	0,3
Руси	1.059	0,1	571	0,1
Русини	16.856	1,7	13.483	1,2
Словаци	37.907	3,8	29.318	2,7
Словенци	2.342	0,2	1.144	0,1
Украјинци	3.452	0,3	3.315	0,3
Хрвати	100.632	10,1	42.468	3,9
Чеси	588	0,0	341	0,0
Остали	1.807	0,2	3.670	0,3
Неизјашњени	667	0,1	35.454	3,3
Рег. изјашњ.	3.000	0,3	6.335	0,6
Непознато	3.293	0,3	9.620	0,9
УКУПНО	1.000.500	100,0	1.079.889	100,0

Извор: Пописи становништва 1971. и 2002. године

Графикон 1. Најзаступљеније етничке групе у Бачкој према попису из 1971. године

Chart 1. The most ethnic groups in Backa according to the census of 1971.

Извор: Попис становништва 1971. године

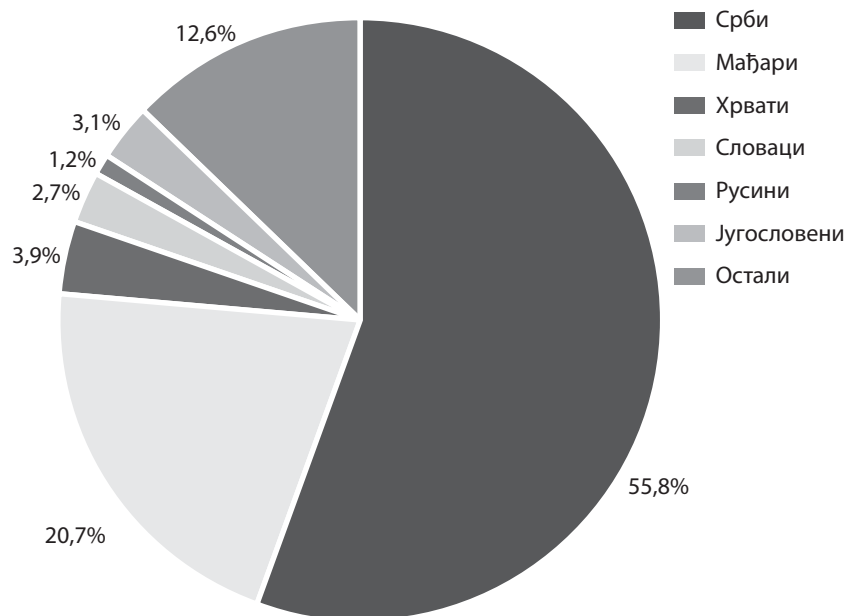
У каснијим пописима приметно је појачано изјашњавање Хрвата, Буњеваца и Шокаца као Југословена. Тако је Бачки Моноштор 1991. године било једино насеље у Војводини са релативном етничком већином Југословена. Према попису 2002. године апсолутну етничку већину имали су Хрвати.

На основу пописних података за 2002. годину, Хрвати су у Бачкој имали апсолутну етничку већину у три насеља: Сонти, Бачком Брегу и Бачком Моноштору, а у шест релативну: Ђурђину, Горњем Таванкуту, Доњем Таванкуту, Бикову, Малој Босни и Старом Жеднику.

Буњевци су истовремено релативну етничку већину имали само у насељу Љутово. Мађутим, Буњевци нису узети у посебну анализу јер их попис становништва 1971. године не региструје као посебну етничку групу.

Словаци су пета по бројности етничка група у Бачкој. У међупописном периоду 1971-2002. године, број Словака се смањило за 8.589 лица. Број Словака од пописа 1971. године бележи константан пад. У том периоду, али и знатно раније, Словаци су емигрирали у прекоморске земље али и у новоформирану матичну државу, а на смањење укупног броја Словака утицала је и неповољна биолошка структура и низак природни прираштај.

Словаци се нису у већој мери у попису 1991. године изјашњавали као Југословени, односно нису били јаче угрожени процесом спонтане асимилације. Према попису 2002. године Бачки Словаци су имали апсолутну етничку већину у шест насеља: Кисачу, Селенчи, Пивницама, Бачком Петровцу, Гложану и Кулпину. Једино насеље са релативном словачком већином у Бачкој је Лалић.

Графикон 2. Најзаступљеније етничке групе у Бачкој према попису из 2002. године

Chart 2. The most ethnic groups in Backa according to the census of 2002.

Извор: Попис становништва 2002. године

Русини су најмања етничка група која се овде засебно анализира. У међупописном периоду број Русина се смањио за 3.373 лица. Попис из 1971. године бележи осетан пад броја и удела Русина, али је он последица издвајања Украјинаца као засебне пописне категорије, који су се до тада изјашњавали као Русини. Даљи пописи бележе благи пад броја и удела Русина услед неповољне старосне структуре. Према последњем попису из 2002. године, Русини су апсолутну етничку већину имали у Руском Крстуру, а релативну у Куцури. Треба споменути још и Кулу и Ђурђево као њихове важније центре.

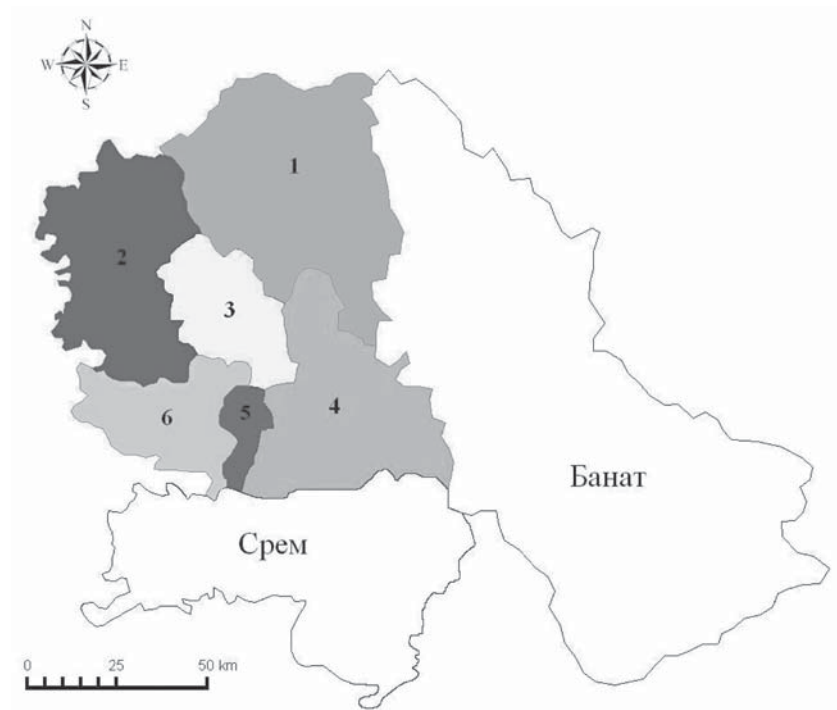
Југословени су четврта група по бројности у Бачкој. Удео Југословена варира од 29.006 (1971) до 33.201 (2002), односно њихов број се повећао за 4.195 лица. Међутим, група Југословена је бележила знатно веће вредности у пописима из 1981. и 1991. године, када је регистровано преко сто хиљада лица која су се изјаснила да припадају овој групи за коју не можемо рећи да је етничка. Такође, један део Срба се почео изјашњавати као Југословени, што је вероватно кључни моменат у анализи пада удела Срба за тај период (Кицошев, 1990). Ова чињеница проистиче из бурних политичких прилика и етничке хомогенизације становништва. И поред тога ова „етничка група“ је једна од доминантнијих на овом простору упркос дезинтеграцији СФРЈ. Ово се може објаснити појачаним изјашњавањем популације из мешовитих бракова, као и одређеног броја југоносталгичара за Југословене. Али нагло опадање броја лица у овој категорији у последњој међупописној декади указује на чињеницу осетног смањења и сада већ извесног ишчезавања ове групе услед распада СФРЈ и СРЈ, а наредни попис вероватно неће засебно ни бележити ову групу, или ће их сврстати у категорију „остали“.

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА БАЧКЕ НА ОСНОВУ ЕТНИЧКЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА

На основу класификације најдомонантнијих етничких група на простору Бачке може се издвојити укупно шест микрорегионалних целина. То су:

1. **Североисточна Бачка** - са апсолутном већином Мађара;
2. **Северозападна Бачка** - са апсолутном већином Срба и релативном већином Мађара и Хрвата;
3. **Централна Бачка** - са апсолутном већином Срба и релативном већином Русина;
4. **Југоисточна Бачка** - са апсолутном врћином Срба;
5. **Јужна Бачка** - са апсолутном већином Словака;
6. **Југозападна Бачка** - са апсолутном већином Срба и релативном већином Словака.

Издвојене регије не треба поистоветити са са регионалним целинама које су издвојене на основу више географских принципа. Регионализација на основу етничке структуре становништва довела је до диференцијације шест микрорегионалних целина, које се разликују по етничком саставу али и по територији коју обухватају. То се посебно односи на регију Јужне Бачке која је територијално најмања и обухвата само

Карта 2: Регије Бачке према етничкој структури становништва
Map 2: Regions of Bačka based on ethnic structure of population

једну општину, Бачки Петровац. Стога би ову регију могли назвати и квази Јужна Бачка.

Североисточна Бачка је регија у којој већинско становништво чине Мађари. Ову регију чине општине: Суботица, Бачка Топола, Мали Иђош, Кањижа, Сента, Ада и Бечеј. Од укупно 313.199 становника ове регије, колико је регистровао попис 2002. године, Мађари чине 166.146 становника или 53% укупног становништва. Удео мађарског становништва у појединим општинама варира. У свим овим општинама Мађари су већинско становништво иако је њихова процентуална заступљеност у неким општинама испод 50% а у другим се креће и преко 80%. То су углавном општине које се налазе у пограничном делу према Мађарској (карта 2).

У општини Суботица Мађари чине 38,5%, у општини Бачка Топола 59,0%, у општини Мали Иђош 55,9%, у општини Кањижа 86,5%, у општини Сента 80,5%, у општини Ада 76,7% и у општини Бечеј 48,8% укупног становништва.

Северозападна Бачка је регија у којој су већинско становништво Срби. Ову регију чине општине: Сомбор, Апатин и Оџаци. Од укупно 165.658 становника ове регије, Срби су заступљени са 109.492 становника или 66,1% укупног становништва. У свим општинама Срби су најзаступљенија етничка група са уделом од преко 50% у укупном становништву. У општини Сомбор, Срби чине 61,5%, у општини Апатин 61,6% и у општини Оџаци 82,8% укупног становништва. На тај начин Срби имају апсолутну етничку већину у овој регији, али треба поменути и доста велику заступљеност хрватског и мађарског становништва.

Мађари су у општини Сомбор заступљени са 12,2%, у општини Апатин са 11,5% и у општини Оџаци са 4,4% укупног становништва. Апсолутну етничку већину Мађари су имали у насељима Телечка, Светозар Милетић, Дорослово, Бездан, Купусина, Свилојево и Богојево.

Хрвати у општини Апатин чине 11,5% а у општини Сомбор 8,3% становништва, док су у општини Оџаци заступљени у много мањем броју. Апсолутну етничку већину Хрвати су по попису 2002. године имали у Сонти, Бачком Брегу и у Бачком Моноштору.

После Срба ово су две најзаступљеније етничке групе на простору регије Северозападна Бачка па можемо рећи да имају релативну етничку већину. И овога пута се ради о општинама које се граниче са Мађарском и Хрватском па је и разумљива већина коју имају ови народи у појединим општинама.

Регију Централна Бачка чине општине Кула и Врбас. У овој регији најзаступљеније је српско становништво. Од укупно 94.205 становника настањених у овој регији Срби су заступљени са 47.059 становника или 50,0% укупног становништва. У општини Кула, Срби су заступљени са 52,0%, а у општини Врбас са 47,8% становништва. У овој регији релативну етничку већину имају Русини јер су, после Срба, најзаступљенија етничка група. У општини Кула Русини чине 11,2% а у општини Врбас 8,2% укупног становништва. Апсолутну етничку већину Русини су по попису 2002. године имали у Руском Крстуру (86%), а релативну у Куцури (47,2%).

Југоисточна Бачка је регија у којој доминира српско становништво. Ову регију чине општине: Србобран, Темерин, Жабал, Тител и Нови Сад. Иако удео српског становништва варира, он у свим општинама прелази 50%. У општини Србобран удео српског становништва износи 67,0%, у општини Темерин 64,2%, у општини Жабал 86,3%, у општини Тител 85,0%, у општини Нови Сад 75,5%. На тај начин Срби остварују апсолутну етничку већину у овој регији.

Од осталих етничких група треба поменути да Мађари чине 29,5% становништва у општини Темерин, 22,0% у општини Србобран, 5,3% у општини Тител и 5,2% у општини Нови Сад. Русини 5,1% становништва општине Жабаљ, а Словаци 2,4% у општини Нови Сад. С обзиром да су у појединим општинама после Срба најзаступљеније различите етничке групе, у овој регији се не може издвојити једна етничка група која би имала релативну етничку већину.

Јужна Бачка или квази Јужна Бачка је регија са апсолутом већином Словака. Ову регију чини општина Бачки Петровац. Од укупно 14.681 становника ове регије, Словаци броје 9.751 лице или 66,4%. У насељима Бачки Петровац, Кулпин и Гложан Словаци су по попису 2002. године имали апсолутну етничку већину. Једино су у насељу Маглић апсолутну етничку већину имали Срби, који су после Словака најзаступљенија етничка група и у укупном становништву регије учествују са 25,7%.

Југозападна Бачка представља регију са апсолутном већином Срба и релативном већином Словака. Ову регију чине општине Бачка Паланка и Бач. По попису 2002. године ова регија је имала 77.234 становника, од чега је Срба било 55.514 или 71,9% укупног становништва. У општини Бачка Паланка Срби су заступљени са 78,6%, а у општини Бач са 46,7%. Становништво општине Бач је национално хетерогеније јер има доста припадника словачке, хрватске и мађарске националне мањине. Међутим, у обе општине ове регије после Срба најзаступљенији су Словаци. У општини Бач Словаци су заступљени са 19,7% у укупном становништву општине, а у општини Бачка Паланка са 9,6%. Словаци су по попису 2002. године имали апсолутну етничку већину у Селенчи и Пивницама.

Иако је у последњем периоду делимично измењена етничка слика Бачке она и даље представља прави етнички мозаик који сачињавају чак 29 етничких група.

ЗАКЉУЧАК

У периоду од 1971. до 2002. године дошло је до знатних демографских промена на простору Бачке. У овом војвођанском делу су знатно повољнија демографска кретања, на шта велики утицај има положај као и привредна развијеност, али и миграције у прошлости. Промена етничке структуре на овим просторима највећим делом руковођена је историјским приликама, избегличким таласима са простора Хрватске, Босне и Херцеговине и Космета, али и негативним природним прираштајем. Избегло становништво је сигурно утицало на промену популационе и етничке структуре Бачке, али за кратко. Они који су остали овде сигурно ће се брзо стопити са аутохтоним становништвом.

Према расположивим пописним подацима Срби су били и остали доминантна етничка група, док су Мађари, Хрвати, Словаци и Русини у опадању, а Југословени ишчезавају.

На приложеној карти може се уочити шест регија које су издвојене на основу анализе етничке структуре становништва у појединим општинама. Она показује да апсолутно чистих регија у Бачкој нема, иако су издвојени делови у којима је доминантно српско, мађарско или словачко становништво, и да је хетерогеност у погледу етничког састава становништва главна одлика Бачке.

Међутим, оваква регионализација не може остати непромењена, нити се схватити као нешто константно, јер је становништво изузетно динамична појава у простору.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Букуров, Б. (1978): Бачка, Банат и Срем, Матица Српска, Нови Сад.
2. Група аутора, (2006): Становништво Бачке, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
3. Група аутора, (2004): Војводина, научно – популарна монографија, Друштво географа Војводине, Нови Сад.
4. Јанкулов, Б. (1961): Преглед колонизације Војводине у 18. и 19. веку, Матица Српска, Нови Сад.
5. Кицошев, С. (1990): Неки аспекти пописне категорије Југословена у САП Војводини, Зборник радова Института за географију бр. 20, Нови Сад.
6. Кицошев, С. (1992): Промене становника Бачке током 20. века, Зборник радова Института за географију бр. 22, Нови Сад, стр. 67-74.
7. Родић, Д. (2001): Географија 3, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
8. Попис становништва 1971, Савезни завод за статистику, Београд.
9. Попис становништва домаћинстава и станова у 2002, Национална или етничка припадност, Републички завод за статистику, Београд.
10. Поповић, Д. (1952): Срби у Бачкој до краја 18. века, САНУ, Београд.
11. www.vip.org.yu